

HÁJKOVÁ, Eva: Rétorika pro pedagogy
Praha : Grada, 2011, 1. vydanie. 208 s.

Skúsená pražská pedagogička a jazykovedkyňa Eva Hájková je známa z mnohých prác dotýkajúcich sa rétoriky a pedagogiky komunikácie, ako napr. *Zvuková stránka češtiny: úvod do fonetiky a fonologie* (2008), *Komunikační činnosti a jejich cíle: z hlediska vyučování mateřskému jazyku na 1. stupni základních škol* (2008), *Praktická rétorika pro pracovníky veřejné správy: učební materiál k programu celoživotního vzdělávání. Komunikační zdatnost pracovníka veřejné správy* (2006) a iných. Tentoraz sa podujala spracovať komplikovanú tému – rétorika pre pedagógov.

V úvode sa autorka zaoberá vymedzením rétoriky a stručne dejinami rétoriky. Autorka nerozvíja, a celkom oprávnene, definovanie rétoriky, jednoducho vyšla z jej určenia ako „umenia hovoriť“ (s. 9). Škoda však, že neurčila vzťah medzi pedagogickou komunikáciou a rétorikou. Je to ťažká otázka, ktorej sa vyhýba väčšina autorov učebníc o pedagogickej komunikácii.

Autorka vychádza zo svojej bohatej skúsenosti. Cieľ práce stanovila slovami: „zdá se, že řada učitelů (zvláště nehumanitních předmětů) se během své pregraduální přípravy nebo i dosavadní pedagogické praxe vůbec nesetkala s informacemi o správném tvoření hlasu a o vhodné realizaci mluveného projevu a jeho technikách, když hlas, tedy zdravý hlas a péče o něj, by evidentně měly patřit k učitelovým prioritám“ (s. 9). Hoci študenti niektorých technických fakúlt majú možnosť absolvovať základy komunikácie (rozumej sociálnej komunikácie), často je to pre nich predmet okrajový. Jeho význam docenia až pri obhajobe diplomovej práce, pri prijímacom pohovore a v praxi. Vtedy totiž už nepomôžu vedomosti, ktoré sú hodnotené na základe testov. Nepriamo autorka stimuluje vytvorenie špeciálnej učebnice rétoriky aj pre technikov.

Kapitola z histórie rétoriky sa zaoberá rétorikou v období antiky a hneď nasleduje rétorika v českom prostredí – Jan Blahoslav, Bohuslav Balbín, Jan Amos Komenský a Josef Jungman. To je pre čitateľa stručné, niektoré historické osobnosti a aspoň súčasnosť by si zaslúžili väčšiu pozornosť. Existuje síce kvalitná literatúra venujúca sa dejinám rétoriky (a autorka veľmi dobre pozná diela J. Krausa), ale mená ako Erazmus Deziderius Rotterdamský, Cyprián de Soarez mali podstatne väčší význam ako český jezuita Balbín. Richard McKeon atď., by si predsa len zaslúžili aspoň zmienku. Práve odkaz na súčasnú rétoriku – napr. časopis *Rhetoric and Philosophy*, bestseller J. Heinrichsa *Rétorika pro každého* (Brno 2009), by čitateľom ponúkla možnosť ďalšieho štúdia. Nehovoriac o klube rečníkov Toastmasters, ktorý v súčasnosti zažíva rozmach.

Publikácia je rozdelená do troch častí – technika reči, tvorba prejavu a faktory ovplyvňujúce prejav. V prvej časti, skladajúcej sa zo štyroch kapitol, sa autorka zaoberá technikou reči, problémami s dychom, tvorením hlasu, artikuláciou a využitím ďalších zvukových prostriedkov reči. Prvú časť môžeme kriticky označiť len jedným slovom – je excelentná. Tieto pasáže chýbajú v súčasnej rétorike, viac sa zameriavajúcej na tvorbu prejavu, nonverbálnu komunikáciu a prezentáciu. Čitateľ – pedagóg sa tu dozvie o procese hovorenia, artikulačnom ústrojenstve, chybách výslovnosti, význame zvládnutia techniky reči pre učiteľov. Veď koľko detí na základnej škole musí navštevovať logopéda, koľko ich nenavštevuje a odnáša si handicap do života. Ďalšou prednosťou kapitoly sú cvičenia, ktoré pomáhajú rozcvičiť rečníka, minimalizovať chyby vo výslovnosti, ukázať správnu výslovnosť. V tejto časti sa prejavila najmarkantnejšie erudovanosť autorky, ktorá chcela dať základné informácie učiteľom, ktorí by chceli pracovať s deťmi na technike reči.

Druhá a najkratšia časť vychádza z lingvistických základov a reaguje predovšetkým na stav súčasnej verbálnej komunikácie. Je rozdelená do dvoch kapitol – tvorba súvislého prejavu a neverbálna komunikácia. Pri tvorbe prejavu vychádza z klasického antického päťetapového členenia: inventio, dispositio, elocutio, memoria a actio. Ďalej tu rozoberá typy prejavov, argumenty, rétorické figúry, atď. Kapitola má syntetizujúci charakter.

Autorka sa v neverbálnej komunikácii venovala priestoru, pohybu, postojom, sedeniu, gestikulácii a mimike, dotykom a nakoniec pohybom očí. Žiaľ, úplne abstrahovala od image. Neverbálna komunikácia je pre pedagóga veľmi stručná a miestami autorka zjednodušuje problematiku. Napr. v proxemike uvádza štyri zóny (E. T. Hall), ale vzdialenosti sú uvádzané v literatúre rôzne, naviac téza na s. 151, že „so skracujúcou vzdialenosťou sa navodzuje menšia formálnosť“, neobstojí. Autorita riaditeľa so skracujúcou sa vzdialenosťou nemusí vôbec strácať na svojej formálnosti, naopak môže rásť. Podobne analýza sedenia alebo gest je simplifikovaná. Z jedného gesta vyčítame len fragment signálu. Aj v českej literatúre na tento problém upozornili viacerí autori, napr. O. Tegze s dôrazom na klaster, t. j. na to, čo vyjadruje celé telo a zdôrazňuje skutočnosť, že osobu, musíme pozorovať dlhšiu dobu. Z. Vybíral upozornil na rozdielnosť interpretácie v rôznych publikáciách, pričom zdôraznil koncepciu driverov podľa T. Kahlera. Žiaľ, v literatúre ešte stále prevládajú prosté vysvetlenia. Bránime sa komplikovanosti, nezrozumiteľnosti neverbálnej komunikácie. Radšej budeme donekonečna opakovať tézu Alberta Mehrabiana a Susan R. Ferrisovej, že len 7 % správy pochádza zo slovného obsahu, zvyšok pripadá na nonverbálne správanie. Sám Mehrabian sa ozval proti generalizácii výsledkov jeho bádania. Napriek tomu však od roku 1967 tento „mýtus“ úspešne prežíva.

V poslednej a najobsiahlejšej časti sa Hájková venuje otázke, čo by mal rečník ešte vedieť, aby mohol presvedčiť svojím prejavom. Najskôr sa v siedmej kapitole zaoberá problémami stresu a trémy. Možno by bolo vhodnejšie nazvať ju tréma a stres. V súčasnosti sa za stres vydáva takmer všetko. Veľmi dobre je tu spracovaná časť zaoberajúca sa prejavom stresu a stratégiami jeho zvládnutia. Pre praktickú činnosť pedagóga je prehľadne spracovaná pasáž o príprave prejavu a o technikách potlačenia trémy. Predovšetkým tabuľka všetky „moje strachy“ a návod k ich neutralizácii určite zaujme čitateľa.

Kapitola o asertivite je zredukovaná na asertívne práva a otázku kritiky. Vysvetliť asertivitu a problémy asertivity na tak malom priestore je nemožné. Definovať ju len ako „zdravé prosazovanie seba sama“, so zdôraznením pojmu „zdravé“, je nedostatočné. Asi najvýstižnejšie definíciu asertivity spracovali R. Alberti a M. Emmons (*Umění stát si za svým*. Praha: Portál, 2004, s. 18): „*Asertivní chování podporuje rovnost v mezilidských vztazích, umožňuje nám jednat. V našem nejlepším zájmu, stát si za svým bez nepatřičné úzkosti, vyjadřovat své skutečné pocity, aniž bychom se cítili stísněně, a jít za svými právy, aniž bychom narušovali práva jiných.*“

Problém asertivity je jej vnútorné prijatie a aj v súvislosti s kritikou je nutné, aby učiteľ dokázal popísať situáciu, vyjadriť kultivovane svoje pocity, presne definovať svoje želania a doviest' danú činnosť do konca. To je otázka dlhodobého výcviku. V živote, a aj v pedagogickej praxi, je niekedy výhodnejšie jednať agresívne alebo pasívne. Situačný kontext je nevyhnutné akceptovať. Najťažšie je totiž asertívne konanie s ľuďmi, ktorých máme veľmi radi, alebo na ktorých nám eminentne záleží. Okrem toho je otázka, či nenahradiť asertívne správanie transakčnou analýzou alebo taktickým konaním (S. Terman).

Podobne aj časť o kritike 8.1 Kritizujeme a 8.2 Prijímame kritiku je zjednodušená. Najskôr musíme rozlíšiť kritiku oprávnenú a neoprávnenú (deštruktívnu, nevecnú). Až potom môžeme zaujímať asertívny postoj. Okrem toho v súčasnosti sa dá skôr využiť na kritikov Riemanov model, ktorý je podstatne adaptabilnejší.

Autorka veľmi vhodne členila kapitolu „Zdvořilost a umění ji vyjádřit“, ktorá sa stáva aktuálnou na našich školách s nárastom vulgarity a nedostatkom času rodičov na výchovu svojich potomkov. Zaradením etiky do učebného procesu a niektorých nariadení ministerstva sa situácia výrazne nezlepšila. Hájková problém rozoberá na konkrétnych príkladoch a vychádza z maxím Geoffreya Leecha. Prakticky potom ukazuje problematiku na príkladoch z praxe.

Posledná kapitola o kooperatívnej komunikácii patrí k veľmi zaujímavým časťam práce. Autorka vyšla z koncepcie Paula Girca a jeho maximy

aplikovala na e-mailovú komunikáciu, resp. analyzovala konkrétne e-maily. Z aspektu komunikácie sa tu dostávame na pôdu „odbornej komunikácie“ (technical communication, effective technical communication, la communication professionnelle, fachliche Kommunikation), ktorá sa na niektorých amerických vysokých školách zaoberá otázkou, ako správne písať e-mail, resp. komunikácia prostredníctvom internetu, napr. Mike Markel. To je téma, ktorá je pre dnešných študentov jednou z najaktuálnejších.

V súčasnosti, či sa nám to páči alebo nie, je rétorika v pedagogickej činnosti veľmi úzko spojená s prezentáciou. Ako využiť rétoriku pre prezentáciu, ako sa mení rétorika, ale tiež prejav počas prezentácie, to v publikácii, žiaľ, úplne absentuje.

K prednostiam práce autorky patria bohaté skúsenosti v danej oblasti, nesporne tiež humor a v duchu Lukiána zo Samosaty, „ironické pripomienky“, napr. na Cimrmana. Mnohé učebnice a skriptá sú suché, faktografické a ťažko sa študentom čítajú. To pri tejto publikácii určite nehrozí. Hájekovej prácu dopĺňa množstvo cvičení, ktoré budúcemu pedagógovi pomôžu zlepšiť svoj verbálny prejav.

Recenzovaná práca predstavuje solídnu publikáciu, ktorá čitateľa – pedagóga zaujme a donúti ho tiež zamyslieť sa nad svojím verbálnym prejavom, vyskúšať jednotlivé cvičenia. Publikácia by si mala nájsť miesto v každej pedagogickej knižnici. V súčasnej dobe, kedy vládne IKT, sa ukazuje dôležitosť nielen čítania literatúry, ale aj rétoriky. Žiaden počítač za pedagóga nič nevymyslí a nevdychne jeho prejavu neopakovateľnú krásu, nedodá mu čaro slova.

Libor Bernát
MTF STU
Trnava